

Status wierzyciela w postępowaniu upadłościowym osoby fizycznej nieprowadzącej działalności gospodarczej

Instytucja upadłości konsumenckiej istnieje w polskim prawie od maja 2009 r. Niestety, pierwotne brzmienie przepisów uczyniło z tej instytucji praktycznie martwe prawo. W celu uelastycznienia upadłości konsumenckiej i urealnienia stosowania tych przepisów 31.12.2014 r. weszła w życie reforma postępowania upadłościowego wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej¹. Celem nowelizacji było umożliwienie oddłużenia osobom fizycznym w ramach odrębnego postępowania upadłościowego, które do momentu wejścia w życie nowych przepisów praktycznie nie funkcjonowało.

MATEUSZ MEDYŃSKI
KONRAD FORYSIAK

Potwierdzeniem braku realnego dostępu do instytucji upadłości konsumenckiej jest fakt ogłoszenia w 2014 r. 32 postanowień w przedmiocie ogłoszenia upadłości osoby fizycznej na terenie Polski². Skuteczność znove-lizowanej instytucji potwierdzają natomiast statystyki za 2015 r. Z danych Ministerstwa Sprawiedliwości wynika, iż w 2015 r. – już w trakcie obowiązywania nowych przepisów – wydano postanowienia o ogłoszeniu 2153 upadłości osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej³. Z aktualnych obserwacji można wysnuć wniosek, iż początek 2016 r. będzie charakteryzować się nieznacznym wzrostem liczby postępowań w stosunku do analogicznego okresu roku poprzedniego, jednak nie będzie to tak znaczny wzrost liczby upadłości konsumenckich, jaki przypaść na 2015 r.

¹ Ustawa z 26.08.2014 r. o zmianie ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. poz. 1306).

² Paweł Kuglarz [w:] R. Adamus, J. Bełdowski, M. Geronim, B. Groele, P. Kuglarz, Z. Miczek, J. Płoch, *Upadłość konsumencka – komentarz do nowelizacji prawa upadłościowego i naprawczego*, Warszawa 2015, s. 43.

³ Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl>.

Najnowsza zmiana stanu prawnego

W styczniu 2016 r. doszło do kolejnej znaczącej zmiany normatywnej⁴. Weszły w życie przepisy, które – poza rewolucyjną zmianą w postaci wprowadzenia prawa restrukturyzacyjnego – przyniosły także nowości w upadłości konsumenckiej. W myśl art. 2 ust. 2 p.u.⁵ postępowanie upadłościowe wobec osób fizycznych nieprowadzących działalności gospodarczej należy prowadzić tak, aby umożliwić umorzenie zobowiązań upadłego niewykonanych w postępowaniu upadłościowym, a jeśli jest to możliwe – zaspokoić roszczenia wierzycieli w jak najwyższym stopniu. Z brzmienia powyższego przepisu wynika, iż – w odróżnieniu od postępowania upadłościowego przedsiębiorców – ustawodawca w przypadku osób fizycznych słusznie kładzie nacisk na ich oddłużenie, pozostawiając funkcję windykacyjną prawa upadłościowego na drugim planie. **Zasadniczym celem nowelizacji było bowiem umożliwienie wykluczonym społecznie jednostkom rozpoczęcia tzw. nowego startu po uprzednim przeprowadzeniu postępowania zwieńczonego umorzeniem zobowiązań dłużnika.**

Przed przejściem do opisu poszczególnych modyfikacji instytucji upadłości konsumenckiej, mając na względzie obszerny zakres zmian dotyczących postępowania upadłościowego w ogóle, warto wskazać w tym miejscu najważniejsze z tych zmian. Przede wszystkim wprowadzono nową definicję niewypłacalności. Zgodnie z art. 11 ust. 1 p.u. dłużnik jest niewypłacalny, jeżeli utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych. Dodano także w art. 11 p.u. nowy ust. 1a, który stanowi, że domniemywa się, iż dłużnik utracił zdolność do wykonywania swoich wymagalnych zobowiązań pieniężnych, jeżeli opóźnienie w wykonaniu zobowiązań pieniężnych przekracza 3 miesiące. Powyższe zmiany są wynikiem akceptacji liberalnej linii orzeczniczej Sądu Najwyższego, która stała w opozycji do literalnego (restrykcyjnego) brzmienia art. 11 p.u. w stanie prawnym obowiązującym przed 1.01.2016 r.⁶

Pozycja wierzyciela w postępowaniu upadłościowym konsumenta jest jednak słabsza, aniżeli w przypadku partycypowania w postępowaniu obejmującym ogłoszenie upadłości przedsiębiorcy. Podstawy do przyjęcia takiego poglądu są co najmniej dwie.

Uprawnienia procesowe wierzyciela w toku postępowania upadłościowego konsumenta

Pierwsza kwestia dotyczy uprawnienia do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej. Co do zasady wnioski o ogłoszenie upadłości niewypłacalnego konsumenta może złożyć tylko on sam, z wyjątkami określonymi w art. 8 i art. 9 p.u.

⁴ Ustawa z 15.05.2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U. poz. 978), dalej: „p.r.”.

⁵ Ustawa z 28.02.2003 r. – Prawo upadłościowe (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 233), dalej: „p.u.”.

⁶ Zob. m.in. wyrok SN z 11.01.2011 r. (V CSK 211/10), LEX nr 417552, w myśl którego przewidziana w art. 11 ust. 1 p.u. niewypłacalność dłużnika zachodzi dopiero wtedy, gdy dłużnik z braku środków przez dłuższy czas nie wykonuje części lub całości swoich wymagalnych zobowiązań.

Z art. 8 p.u. wynika, iż wierzyciel może złożyć wniosek o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej, która była przedsiębiorcą, także po zaprzestaniu prowadzenia przez nią działalności gospodarczej, jeżeli od dnia wykreślenia z właściwego rejestru nie upłynął rok. Powołana norma prawna dekodowana w art. 9 p.u. dotyczy natomiast dość rzadkich przypadków przedsiębiorców, którzy – pomimo faktycznego prowadzenia działalności – nie dopełnili obowiązku jej zgłoszenia we właściwym rejestrze. Również i w tym przypadku intencją ustawodawcy było ograniczenie możliwości złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenta do rocznego terminu od daty zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej przez dłużnika. Jest to jednocześnie znacząca zmiana w stosunku do przepisów wcześniejszych, bowiem teraz postępowanie z wniosku wierzyciela będzie prowadzone według przepisów o upadłości konsumenckiej, nie zaś według przepisów dotyczących przedsiębiorców.

Warto także podkreślić, iż konsument – w odróżnieniu od przedsiębiorcy – nie jest zobowiązany do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości w terminie 30 dni od dnia, w którym wystąpiła podstawa do ogłoszenia upadłości. Konsument może złożyć taki wniosek w dowolnym czasie (art. 491² ust. 1 p.u.).

Wskazując jednak, że upadłość konsumencka jest dla dłużnika przywilejem, którego nie można nadużywać, ustawodawca w art. 491⁴ ust. 2 p.u. wprowadził negatywną przesłankę ogłoszenia upadłości. Zgodnie z tą przesłanką sąd powinien oddalić wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli w okresie 10 lat przed dniem zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości umorzono całość lub część zobowiązań dłużnika w postępowaniu upadłościowym. Oczywiście jest, iż to w pierwszej kolejności konsument winien być zainteresowany złożeniem wniosku o upadłość, jednak postanowiono w części pozostawić ograniczoną legitymację czynną w tym zakresie właśnie wierzycielowi, kompilując ją z wymogiem uprzedniego prowadzenia przez dłużnika działalności gospodarczej. Wyjątek ten dotyczy sytuacji, w której upadły konsument – działając jako przedsiębiorca – pomimo zaistnienia stanu niewypłacalności, a w konsekwencji powstania obowiązku zgłoszenia wniosku o ogłoszenie upadłości, nie uczynił zadość temu obowiązkowi. Jest to niewątpliwie przesłanka, która na etapie postępowania w przedmiocie ogłoszenia upadłości podlega badaniu⁷.

Podkreślenia wymaga natomiast, iż w przypadku wniosku składanego przez wierzyciela przedmiotowa przesłanka negatywna została wyłączona na mocy art. 491⁴ ust. 5 p.u. Taka konstrukcja znajduje uzasadnienie, bowiem wierzyciel

⁷ Por. treść uzasadnienia postanowienia SO w Szczecinie z 12.11.2015 r. (VIII Gz 194/15), niepubl., w którym Sąd Okręgowy podzielił stanowisko sądu upadłościowego, który przyjął, że – jak stanowi powołany art. 491⁴ ust. 2 pkt 3 p.u. – w okresie dziesięciu lat przed dniem zgłoszenia wniosku dłużniczka, mając taki obowiązek, wbrew przepisom ustawy nie zgłosiła w terminie wniosku o ogłoszenie upadłości jako przedsiębiorca.

legitymowany czynnie do wnioskowania o upadłość swojego dłużnika nie może być obciążony negatywnymi aspektami podejmowanych przez niego czynności dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli. Dlatego też powołany wyżej przepis wyłącza także pozostałe przesłanki określone art. 491⁴ p.u., pozostawiając – jako bezwzględną podstawę **oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości – fundamentalne dla upadłości konsumenckiej oraz niepodlegające wyłączeniu przesłanki negatywne w postaci umyślności bądź rażącego niedbalstwa w doprowadzeniu dłużnika do własnej niewypłacalności lub zwiększeniu jej stopnia**. W tym miejscu zasadne jest wskazanie, iż komentowany przepis stanowi trzon ostatniej nowelizacji, której regulacje obowiązują od 1.01.2016 r. Dotyczy on podmiotowej podstawy ogłoszenia upadłości konsumenckiej. Zakresem oceny sądu objęte są zdarzenia, które doprowadziły do dwóch stanów rzeczy: niewypłacalności oraz istotnego zwiększenia stopnia niewypłacalności. Jeśli okaże się, że zdarzenia powodujące te dwa stany rzeczy były wynikiem umyślnego lub rażąco niedbalczego zachowania dłużnika, to sąd obligatoryjnie powinien oddalić wniosek⁸. Zatem nieuczciwy dłużnik, który swoim zachowaniem wypełnił chociażby jedną z przesłanek art. 491⁴ ust. 1 p.u., nie będzie mógł skorzystać z możliwości umorzenia zobowiązań, bowiem taki wniosek zostanie oddalony na etapie postępowania w przedmiocie ogłoszenia upadłości.

Wysłuchanie dłużnika oraz względy słuszności i humanitaryzmu

W praktyce wnioski o ogłoszenie upadłości konsumenckiej oddalane są na rozprawie, po uprzednim wysłuchaniu dłużnika. Sąd dokonuje w ten sposób swoistej analizy wiarygodności i rzetelności dłużnika. Często pisemne informacje zawarte przez wnioskodawców są niewystarczające i sąd upadłościowy musi ocenić niewypłacalnego konsumenta w ramach „bezpośredniej konfrontacji”, by podjąć ostateczną decyzję, tak istotną z punktu widzenia wnioskodawcy. Niezwykle często to właśnie sala sądowa jest miejscem, gdzie finalnie zapada decyzja w przedmiocie udzielenia dłużnikowi kolejnej szansy. Stanie się tak, pod warunkiem że żadne – nieuwzględnione we wniosku – przesłanki skutkujące oddaleniem wniosku nie ujawnią się podczas wysłuchania dłużnika.

Praktyka sądowa pokazuje, że sąd upadłościowy bardzo wnikliwie prowadzi wysłuchanie (często po odebraniu od dłużnika przyrzeczenia), tak by wszystkie ewentualne niekorzystne dla dłużnika okoliczności wyszły na jaw jeszcze przed ogłoszeniem upadłości. Prawomocne oddalenie wniosku nie skutkuje powagą rzeczy osądzonej, a w przypadku gdy podstawa do oddalenia wniosku ujawni się po ogłoszeniu upadłości, zastosowanie znajdzie art. 491¹⁰ ust. 2 p.u. W myśl powołanego przepisu sąd, z urzędu albo na wniosek syndyka lub wierzyciela, po wysłuchaniu upadłego, syndyka, a w razie potrzeby także wierzycieli, umarza postępowanie. Oznacza to, iż **dłużnik przez najbliższe 10 lat nie będzie mógł skorzystać z instytucji upadłości**

⁸ P. Filipiak, A. Hrycaj, Ł. Filipowicz, *Upadłość konsumencka po dużej nowelizacji*, Poznań 2015, s. 121.

konsumenckiej (chyba że umorzenie było skutkiem cofnięcia wniosku o ogłoszenie upadłości przez samego dłużnika). Bardzo istotne w tym momencie jest zwrócenie uwagi na fakt, iż oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej nie skutkuje dziesięcioletnim zakazem składania nowych wniosków, mimo iż pogląd taki często pojawia się w praktyce.

W omawianej sytuacji zastosowanie znaleźć może klauzula względów słuszności bądź humanitaryzmu, która – jako najbardziej dolegliwa dla wierzyciela – wymaga w tym miejscu dodatkowego objaśnienia. Jak wskazuje P. Zimmerman, użyte przez ustawodawcę wyrażenia słuszność, humanitaryzm i należyta staranność są pojęciami nieostrymi⁹. Jeżeli dłużnik powołuje się na nie we wniosku, sąd każdorazowo ma obowiązek dokonać ich wykładni i odnieść do twierdzeń dłużnika. **Należy bowiem pamiętać, że z brzmienia przepisu wynika obowiązek – a nie uprawnienie – sądu do pominięcia przesłanek negatywnych, jeżeli z ustalonego stanu faktycznego wynika, że ogłoszenie upadłości jest uzasadnione względami słuszności lub względami humanitarnymi.** Mając na względzie, iż podmiotem, który z ogłoszenia upadłości wywodzi pozytywne dla siebie skutki prawne, jest dłużnik, to uznać należy, iż to właśnie po jego stronie powinien spoczywać ciężar inicjatywy dowodowej.

Ustawodawca wyraźnie odróżnia pojęcie względów słuszności od względów humanitarnych, nadając im odrębne znaczenie normatywne. Najogólniej rzecz biorąc, względy słuszności aktualizują się wtedy, gdy wszczęcie postępowania i realizacja jego celów będzie miała korzystny wpływ na stosunki społeczne dotyczące dłużnika¹⁰. Zatem w dużym uproszczeniu wskazać można, iż ocena względów słuszności – w przeciwieństwie do względów humanitarnych – dokonywana jest z pewnego oddalenia od osoby dłużnika.

W ramach ustalenia podstaw do przyjęcia zasad humanitaryzmu badaniu podlega wpływ potencjalnych skutków ogłoszenia upadłości i oddłużenia na życie dłużnika w warunkach godnych człowieka¹¹. Wydaje się zatem, iż np. nieuleczalna choroba dłużnika stanowić będzie element względów humanitarnych jako dotyczących bezpośrednio osoby dłużnika. **Co więcej, względy humanitarne mogą wyjątkowo dotyczyć także skutków zadłużenia dla najbliższej rodziny dłużnika, w szczególności dla wychowywanych przez dłużnika dzieci.** W praktyce zdarzały się przypadki ogłoszenia upadłości przy uwzględnieniu umożliwienia dłużnikowi podjęcia stabilnej i legalnej pracy (zamiast podejmowanych wysiłków w celu ograniczenia prowadzonej przeciw dłużnikowi egzekucji) i konieczności utrzymania przez dłużnika licznej rodziny.

Dla porządku przywołać w tym miejscu należy pozostałe przesłanki skutkujące oddaleniem wniosku o ogłoszenie upadłości w postaci:

⁹ P. Zimmerman, *Prawo upadłościowe i prawo restrukturyzacyjne, Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis, komentarz do art. 491⁴ p.u., Nb. 4.

¹⁰ P. Filipiak, A. Hrycaj, Ł. Filipowicz, *Upadłość...*, Poznań 2015, s. 131.

¹¹ P. Filipiak, A. Hrycaj, Ł. Filipowicz, *Upadłość...*, Poznań 2015, s. 131.

- uchylenie w okresie 10 lat przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości planu spłaty wierzycieli na podstawie art. 491²⁰ ust. 1 p.u., tj. w razie niewykonywania przez upadłego obowiązków określonych w planie spłaty wierzycieli,
- dokonanie w okresie ostatnich 10 lat przed złożeniem wniosku o ogłoszenie upadłości czynności prawnej, która została prawomocnie uznana za dokonaną z pokrzywdzeniem wierzycieli,
- podanie przez dłużnika danych we wniosku niezgodnych z prawdą lub niezupełnych, chyba że niezgodność lub niezupełność nie są istotne¹².

Wracając w tym miejscu do analizy art. 491¹⁰ p.u., przepis ten uznać należy za niezwykle istotny z punktu widzenia ochrony interesów wierzyciela w toku postępowania upadłościowego konsumentów. O ile ust. 2 powołanego przepisu stanowi narzędzie w rękach syndyka masy upadłości¹³, to już ust. 3 daje wierzycielowi możliwość zastosowania w stosunku do nierzetelnego dłużnika niezwykle dolegliwej sankcji w postaci wywołania skutku umorzenia postępowania upadłościowego na mocy decyzji sądu na podstawie wniosku wierzyciela. Tożsame uprawnienie ze zrozumiałych względów posiada syndyk masy upadłości, a umorzenie postępowania może także nastąpić w wyniku działania sądu z urzędu. Umorzenie postępowania niewywołane wnioskiem dłużnika skutkować będzie dolegliwą dla dłużnika sankcją, która polega na oddaleniu kolejnego wniosku o ogłoszenie upadłości w okresie następnych 10 lat. W konsekwencji nieuczciwe działanie dłużnika może całkowicie zablokować możliwość jego oddłużenia, bowiem – jak wynika z obserwacji i zasad doświadczenia życiowego – część osób fizycznych może uznać, że okres 10 lat jest nazbyt długi, by po jego upływie podejmować kolejną próbę oddłużenia.

Ubóstwo masy upadłości

Drugim elementem wpływającym na osłabienie pozycji wierzyciela w razie upadłości konsumenckiej jest możliwość umorzenia zobowiązań przedsiębiorcy w toku postępowania upadłościowego nawet w przypadku całkowitego braku majątku (mowa tutaj o kosztach postępowania upadłościowego).

Gdy wierzyciele nie wpłacą w toku upadłości zaliczek, postępowanie dotyczące upadłości przedsiębiorcy nie może toczyć się bez zapewnienia pokrycia kosztów postępowania w odpowiedniej wysokości. **W przypadku upadłości konsumenckiej w razie tzw. ubóstwa masy nie jest możliwe zarówno oddalenie wniosku o ogłoszenie upadłości, jak i umorzenie postępowania z tego powodu na późniejszym etapie.** Wynika to bezpośrednio z art. 491² ust. 1 p.u., który wyłącza zastosowanie art. 13 p.u.,

¹² W ocenie R. Adamusa stanowi to odpowiednią, proporcjonalną konsekwencję z tytułu naruszenia przez dłużnika zasady prawdy. Por. R. Adamus [w:] R. Adamus, J. Beldowski, M. Geronim, B. Groele, P. Kuglarz, Z. Miczek, J. Płoch, *Upadłość...*, s. 183.

¹³ Można go nawet uznać za swoiste rozwinięcie art. 57 ust. 1 p.u., który dotyczy także konsumentów, gdyż nie podlega wyłączeniu na podstawie art. 491² ust. 1 p.u.

na podstawie którego sąd oddała wniosek o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek niewypłacalnego dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania lub wystarcza jedynie na zaspokojenie tych kosztów.

Kolejną istotną odrębnością charakteryzującą upadłość konsumencką jest dopuszczenie możliwości prowadzenia postępowania upadłościowego przy istnieniu tylko jednego wierzyciela upadłego. Co więcej, upadłość konsumencka może być prowadzona dalej nawet wówczas, gdy jedyny wierzyciel upadłego nie dokona zgłoszenia wierzytelności (albo nie dokona tego żaden z wierzycieli), o czym jednak szerzej w dalszej części artykułu.

Kategorie zaspokojenia należności

Analizując kwestie uprawnień wierzycielskich, warto ponadto wskazać na zmianę dotyczącą upadłości w ogóle. Zmiana ta dotyczy zrównania kategorii zaspokojenia należności podatkowych z należnościami cywilnoprawnymi. Może to mieć bezpośrednie przełożenie zarówno na aktywność naczelnika urzędu skarbowego jako wierzyciela w toku postępowania upadłościowego, jak i relatywne zmniejszenie kwoty jego zaspokojenia.

W myśl art. 342 ust. 1 pkt 2 p.u. w kategorii drugiej zaspokajane są obecnie inne należności, jeżeli nie podlegają zaspokojeniu w innych kategoriach, w szczególności podatki i inne daniny publiczne oraz pozostałe należności z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne. Z powyższego wynika, iż w pierwszej kategorii zaspokojenia pozostał Zakład Ubezpieczeń Społecznych z tytułu składek na ubezpieczenia społeczne (w rozumieniu ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych¹⁴) przypadających za trzy ostatnie lata przed ogłoszeniem upadłości.

Zmiana ta przeszła w zasadzie bez większego echa, natomiast w zasadniczy sposób poprawia ona sytuację wierzycieli cywilnoprawnych. Ponadto może to skutkować wymuszeniem na naczelnikach urzędów skarbowych wzmożonej aktywności w zakresie wniosków o upadłość również w stosunku do byłych przedsiębiorców.

Z kolei orężem wierzycieli w walce z nieuczciwymi dłużnikami może być – oprócz wspomnianego wniosku o umorzenie postępowania upadłościowego – także: zajęcie stanowiska w przedmiocie umorzenia zobowiązań dłużnika, wniosek o zmianę planu spłat oraz środki zaskarżenia na poszczególne postanowienia w przedmiotowym zakresie.

Brak zgłoszenia wierzytelności w relacji do postanowienia o umorzeniu zobowiązań niewypłacalnego konsumenta

Wśród części wierzycieli pokutuje błędne przekonanie, zgodnie z którym brak zgłoszenia wierzytelności skutkować będzie wyłączeniem jej spod umorzenia w toku postępowania upadłościowego. Pomimo że jest to pogląd całkowicie chybiony, to zdarzają się sytuacje, w których wierzyciele, mając

¹⁴ Ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 121, ze zm.).

świadomość całkowitego braku bądź znikomego stopnia zaspokojenia, unikają dokonania zgłoszenia wierzytelności do masy upadłości. Co ciekawe, zjawisko to dotyczy także wierzycieli instytucjonalnych, których świadomość prawna winna być wysoka.

Zarówno w przypadku wielości wierzycieli, jak i w razie prowadzenia postępowania przy udziale jednego wierzyciela naczelną zasadą postępowania upadłościowego jest oddłużenie upadłego. Gdy jedyny wierzyciel nie zgłosi wierzytelności, nie zostanie sporządzony plan podziału. Niemniej wierzytelność taka – co do zasady – nie uniknie skutków, o których mowa w art. 491¹² p.u. (umorzenie)¹⁵. Nie podlegają umorzeniu tylko takie zobowiązania, których upadły umyślnie nie ujawnił. Nawet jeżeli wierzyciel nie brał udziału w postępowaniu (art. 491²¹ ust. 2 p.u.), ale dłużnik jego wierzytelność wskazał we wniosku, zobowiązania względem tego wierzyciela są umarzane¹⁶.

W praktyce jednak to nie plan podziału, a lista wierzytelności stwarza sędziom upadłościowym poważne problemy interpretacyjne. Wynika to z luki prawnej, która powstała dlatego, że ustawodawca nie przewidział sytuacji, w której żaden z wierzycieli nie zgłosił swojej wierzytelności do masy upadłości. Rozwiązania zaistniałego problemu są w zasadzie dwa:

- możliwość sporządzenia pustej (niezawierającej żadnych wierzycieli) listy wierzytelności,
- odstąpienie od sporządzenia listy wierzytelności.

Odrzucić natomiast należy pogląd co do umieszczenia na liście z urzędu wszystkich wierzytelności jako naruszający autonomię woli stron¹⁷. **Pragmatycznym, ograniczającym koszty sądowe oraz pozytywnym z punktu widzenia ekonomii procesowej podejściem jest odstąpienie od sporządzenia listy wierzytelności.** Takie rozwiązanie nie jest jednak zgodne z literalnym brzmieniem przepisów, jak też uniemożliwia złożenie sprzeciwu co do listy wierzytelności, a w konsekwencji jej weryfikację przez wierzyciela. Mimo tych zastrzeżeń przedstawione podejście wydaje się najbardziej uzasadnione.

Po zakończeniu postępowania upadłościowego konsumenta sąd – stosownie do art. 491¹⁶ ust. 1 p.u. – umarza zobowiązania upadłego bez ustalenia planu spłaty wierzycieli, jeżeli uzna, iż osobista sytuacja upadłego w oczywisty sposób wskazuje, że nie byłby on zdolny do dokonania jakichkolwiek spłat w ramach planu spłaty wierzycieli. Sąd może także orzec, iż upadły jest zobowiązany spłacać wierzycieli w ramach planu spłat, którego czas trwania nie może przekraczać 36 miesięcy.

Wraz z ustaleniem planu spłat sąd wskazuje, jaka część zobowiązań upadłego powstałych przed dniem ogłoszenia upadłości zostanie umorzona

¹⁵ Rafał Adamus [w:] R. Adamus, J. Beldowski, M. Geronim, B. Groele, P. Kuglarz, Z. Miczek, J. Ploch, *Upadłość...*, s. 154.

¹⁶ O ile umorzenie jest dopuszczalne, z wyjątkami dotyczącymi np. zobowiązań alimentacyjnych.

¹⁷ Takie rozwiązanie z pewnością byłoby ułatwieniem dla późniejszej obrony dłużnika przed wierzycielami usiłującymi dalej egzekwować umorzone już wierzytelności, co często zdarza się w praktyce.

po wykonaniu planu spłaty wierzycieli. Umorzenie zobowiązań obejmuje wszystkie zobowiązania upadłego powstałe przed ogłoszeniem upadłości i niewykonane w wyniku wykonania planu spłaty wierzycieli. Wyjątki dotyczą zobowiązań o charakterze alimentacyjnym, zobowiązań wynikających z rent z tytułu odszkodowania za wywołanie choroby, niezdolności do pracy, kalectwa lub śmierci, zobowiązań do zapłaty orzeczonych przez sąd kar grzywny, a także co do wykonania obowiązku naprawienia szkody oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę, zobowiązań do zapłaty nawiazki lub świadczenia pieniężnego orzeczonych przez sąd jako środek karny lub środek związany z poddaniem sprawcy próbie, jak również zobowiązań do naprawienia szkody wynikającej z przestępstwa lub wykroczenia stwierdzonego prawomocnym orzeczeniem oraz zobowiązań, których upadły umyślnie nie ujawnił, jeżeli wierzyciel nie brał udziału w postępowaniu (art. 491²¹ ust. 2 p.u.).

Brak zgłoszenie wierzytelności nie skutkuje zatem pominięciem zobowiązań wierzyciela w postanowieniu o ich umorzeniu.

Skuteczne zabezpieczenie wierzycieli przed skutkami ogłoszenia upadłości konsumenckiej

Nie istnieje dla wierzycieli idealny sposób zabezpieczenia się przed ogłoszeniem upadłości, a w konsekwencji umorzeniem zobowiązań niewypłacalnego konsumenta. Można jednak skutki niekorzystne dla wierzycieli w postaci „wywłaszczenia zobowiązań”, jak już zaczęto określać umorzenie długów bez zaspokojenia wierzyciela, chociażby w pewnym stopniu zminimalizować.

W tym miejscu dotykamy kontrowersyjnego społecznie aspektu naczelnej zasady upadłości konsumenckiej, jaką jest oddłużenie upadłego. Problem ten możemy jedynie zasygnalizować, bowiem nie jest celem niniejszego artykułu ocena społecznych skutków regulacji tego aspektu prawa upadłościowego. Pamiętać jedynie należy, iż głosy określające obecne rozwiązania prawne jako zbyt liberalne, a nawet bardziej kateryczne stwierdzenia (jak uznanie umorzenia zobowiązań upadłego za „kradzież w majestacie prawa”), pojawiają się coraz częściej. Jako krótką replikę wskazać należy, iż efekty ekonomiczne w postaci przywrócenia upadłego konsumenta społeczeństwu winny wychodzić na pierwszy plan w dalszej dyskusji.

Starając się jednak wskazać wierzycielom najskuteczniejszy sposób zabezpieczenia majątku, wydaje się, iż sposobem takim są zabezpieczenia rzeczowe. W przypadku upadłości konsumenckich są to najczęściej hipoteki na nieruchomościach, rzadziej prawa zastawu, a hipoteka morska należeć będzie zapewne do wyjątków.

Jako że nawet ustanowienie hipoteki na nieruchomości nie gwarantuje odzyskania należności wierzyciela (o czym szerzej w dalszej części artykułu), warto zawczasu podjąć decyzję o zabezpieczeniu wierzytelności w postaci poręczenia osoby lub podmiotu niepowiązanego z dłużnikiem. Zbędna jest w tym miejscu analiza mechanizmów zabezpieczenia hipotecznego, a skupić należy się na zagrożeniach występujących w przypadku tego zabezpieczenia.

Bezsprzeczne jest, iż sprzedaż nieruchomości dłużnika w toku postępowania upadłościowego jest obligatoryjna, a wyłączenie z masy upadłości nieruchomości praktycznie nierealne. Oznacza to, iż szybciej dojdzie do licytacji nieruchomości za cenę całkowicie nieadekwatną (zaniżoną) w stosunku do realnej wartości takiego składnika majątku, aniżeli wyłączenia go z masy upadłości.

Kolejnym aspektem wymagającym uwagi wierzyciela jest norma prawna dekodowana w art. 345 p.u.¹⁸. Oznacza ona, iż w znacznej większości spraw kwota 10% ceny sprzedaży zostanie przekazana na zaspokojenie kosztów, o których mowa w powołanym przepisie. W praktyce zatem o kwotę tę pomniejszona zostanie wysokość zaspokojenia wierzyciela.

W art. 491¹³ p.u. ustanawia się ochronę dłużnika przed nagłą utratą możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb bytowych. Podkreślenia wymaga fakt, iż w przypadku gdy zaistnieją przesłanki określone w powołanym przepisie, obligatoryjnie przekazuje się upadłemu kwoty od 12- do 24-miesięcznego czynszu najmu lokalu mieszkalnego w tej samej lub sąsiedniej miejscowości (sformułowanie: „wydziela się”). Należy uznać, że określenia wysokości kwoty, o której mowa, sędzia-komisarz może dokonać także z urzędu. Dotyczy to również przyznania upadłemu zaliczki na poczet owej kwoty, co może nastąpić jeszcze przed sprzedażą lokalu mieszkalnego (domu), ze środków uzyskanych ze sprzedaży innych składników masy upadłości¹⁹. W praktyce nie są to, co prawda, częste przypadki, ale wierzyciel zabezpieczony rzeczowo może się w teorii spodziewać dalszego pomniejszenia kwoty przysługującej mu z likwidacji przedmiotu zabezpieczenia (tj. nieruchomości) o wspomnianą powyżej kwotę najmu. Sytuacji takiej nie przewidują przepisy o upadłości osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą.

Jak to zobrazowano powyżej, istnieje zatem szereg czynników, które wpływają na obniżenie ostatecznej kwoty zaspokojenia wierzyciela dysponującego hipoteką na nieruchomości dłużnika. Może nawet dojść do sytuacji, gdy wierzyciel hipoteczny w ogóle nie zostanie zaspokojony w wyniku licytacji zabezpieczonej nieruchomości. Zaspokojenie uzależnione jest od szeregu innych czynników, jak np. liczba hipotek ustanowionych na nieruchomości dłużnika czy wysokość uzyskanej ceny sprzedaży. W upadłości konsumenckiej bardzo często można spotkać się ze stanem faktycznym, w którym jeden lub

¹⁸ W myśl powołanego przepisu, jeżeli przepis szczególny nie stanowi inaczej, wierzytelności zabezpieczone hipoteką, zastawem, zastawem rejestrowym, zastawem skarbowym i hipoteką morską, a także wygasające według przepisów ustawy prawa oraz skutki ujawnienia praw i roszczeń osobistych ciążące na nieruchomości, użytkowaniu wieczystym, spółdzielczym własnościowym prawie do lokalu lub statku morskim wpisanym do rejestru okrętowego, podlegają zaspokojeniu z sumy uzyskanej z likwidacji obciążonego przedmiotu, pomniejszonej o koszty likwidacji tego przedmiotu oraz inne koszty postępowania upadłościowego w wysokości nieprzekraczającej dziesiątej części sumy uzyskanej z likwidacji, nie więcej jednak niż o taką część kosztów postępowania upadłościowego, która wynika ze stosunku wartości obciążonego przedmiotu do wartości całej masy upadłości.

¹⁹ S. Gurgul, *Prawo upadłościowe, prawo restrukturyzacyjne, Komentarz*, Warszawa 2016, Legalis, komentarz do art. 491¹³ p.u., Nb. 4.

więcej banków zabezpieczonych jest na nieruchomości stanowiącej własność dłużnika. Istnieje zatem duże ryzyko, iż w toku upadłości konsumenckiej wierzyciel nie uzyska zaspokojenia, nawet pomimo posiadania zabezpieczenia w postaci hipoteki na nieruchomości.

Zmiany w postępowaniu upadłościowym osób fizycznych po 1.01.2016 r.

Zmiany w zakresie upadłości konsumenckiej, wprowadzone przepisami p.r., mają istotny charakter. Nowelizacji uległy m.in. przepisy ogólne o postępowaniu upadłościowym.

Jak wcześniej wspomniano, do najistotniejszych zmian zaliczyć należy ustalenie nowego brzmienia art. 8 i art. 9 p.u. odnośnie do zakresu konsumenckiej zdolności upadłościowej oraz legitymacji wierzyciela do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenta. Legitymacja wierzyciela do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej ma charakter czasowy. Jest przyznana na rok od dnia wykreślenia dłużnika z właściwego rejestru (CEiDG) albo rok od dnia zaprzestania prowadzenia takiej działalności, gdy dłużnik nie był wpisany do tego rejestru. W przypadku spółników osobowych spółek handlowych odpowiadających za zobowiązania całym swoim majątkiem i spółników spółki partnerskiej termin ten wynosi rok od dnia wykreślenia osoby fizycznej z KRS²⁰. Roczny termin do złożenia takiego wniosku ma charakter terminu zawitego²¹.

Do równie istotnych zmian zaliczyć należy nowe brzmienie art. 11 p.u., określającego przesłankę niewypłacalności, oraz nowe brzmienie art. 19 p.u., który wskazuje na sąd właściwy do rozpoznania wniosku o ogłoszenie upadłości konsumenckiej. Prawo restrukturyzacyjne wprowadziło również art. 29a p.u. ograniczający zasady dysponowania wnioskiem o ogłoszenie upadłości²².

Dotychczas konsumencką zdolność upadłościową posiadały tylko osoby fizyczne nieprowadzące działalności gospodarczej oraz osoby fizyczne, które co prawda prowadziły działalność gospodarczą, ale od dnia wykreślenia z właściwego rejestru upłynął rok. Artykuł 8 p.u. wprowadził w tym względzie znaczące zmiany. Od 1.01.2016 r. legitymację do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości posiadają konsumenci, którzy zaprzestali prowadzenia działalności gospodarczej, przy założeniu, że dokonali faktycznej czynności wykreślenia działalności gospodarczej z rejestru. Brak rocznej karencji w stosunku do byłych przedsiębiorców oznacza, że już następnego dnia po wykreśleniu działalności gospodarczej dłużnik może wnioskować o upadłość. W praktyce sądowej znany jest przypadek, w którym SO w Białymstoku uchylił zaskarżone postanowienie oddalające wniosek o ogłoszenie upadłości osoby fizycznej nieprowadzącej

²⁰ M. Geronim, *Upadłość konsumencka w świetle zmian wprowadzonych ustawą Prawo restrukturyzacyjne*, Monitor Prawniczy 2016, nr 4.

²¹ P. Zimmerman, *Prawo...*, komentarz do art. 8 p.u..

²² M. Geronim, *Upadłość...*

działalności gospodarczej, która *de facto* działalność taką prowadziła²³. Sąd Okręgowy wskazał, że – wbrew stanowisku Sądu Rejonowego – fakt, iż osoba ta prowadzi w danym momencie działalność gospodarczą nie przesądza jeszcze o niemożności orzeczenia w stosunku do niej upadłości konsumenckiej. W ocenie Sądu Okręgowego najistotniejsze jest, by w dacie wniesienia wniosku dłużnik nie pozostawał jeszcze przedsiębiorcą. To kontrowersyjne stanowisko obrazuje, jak odmienne może być postrzeganie klarownych nawet przepisów ustawowych.

W art. 29a p.u. przyznaje się sądowi kompetencję do badania dopuszczalności cofnięcia wniosku o ogłoszenie upadłości przez dłużnika. Sąd może **uznać cofnięcie wniosku o ogłoszenie upadłości za niedopuszczalne**, jeżeli prowadziłoby to do pokrzywdzenia wierzycieli, a wykonanie przez dłużnika zobowiązań wobec wnioskodawcy po złożeniu wniosku o ogłoszenie upadłości nie będzie miało wpływu na dalszy bieg postępowania. Zmiana ta rozwiązuje doniosły problem składania przez wierzycieli wniosków o charakterze wyłącz- nie windykacyjnym, mających na celu przymuszenie dłużnika do spełnienia zobowiązania, które na dodatek czasami jest sporne²⁴.

Kolejna zmiana wynika z próby ułatwienia dłużnikowi złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości. Artykuł 491² ust. 3 p.u. *in fine* zobowiązuje do złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości na formularzu. Ma to na celu ułatwienie zawarcia we wniosku wszystkich jego obligatoryjnych elementów, biorąc pod uwagę chociażby fakt, iż część dłużników działa w toku postępowania bez pełnomocnika.

Sądy dość krytycznie podchodzą do wniosków dłużników o ustanowienie pełnomocnika z urzędu, które to wnioski częściej uwzględnia się w mniejszych apelacjach. Część środowiska sędziowskiego jest zdania, iż dłużnik, który przed sądem będzie składał pełne i rzetelne wyjaśnienia, nie wymaga korzystania z pomocy profesjonalnego pełnomocnika. Sąd upadłościowy nie jest w tym przypadku przeciwnikiem dłużnika, a ma jedynie za zadanie wnikliwe zbadanie sytuacji życiowej i majątkowej przyszłego upadłego. Jakkolwiek można powyższy pogląd zaaprobować, jeżeli chodzi o etap wysłuchania dłużnika w sądzie, to już uprzedni etap sporządzania wniosku oraz etap właściwego postępowania upadłościowego często są niemożliwe (o czym świadczyć może odsetek zwróconych wniosków o ogłoszenie upadłości) bądź trudne do przeprowadzenia bez pomocy z zewnątrz. Fachowa pomoc prawna znacznie ułatwi oraz usprawni przeprowadzenie postępowania upadłościowego, aż do momentu umorzenia należności.

Fakt lawinowego wzrostu liczby upadłości, począwszy od stycznia 2015 r., nie pozostał bez znaczenia dla obciążenia sądów sprawami upadłości konsumenckich, co z kolei znajduje automatyczne przełożenie na czas trwania postępowań. Obniżenie kosztów sądowych w toku postępowania z udziałem

²³ Postanowienie SO w Białymstoku z 21.09.2011 r. (VII Gz 162/11), niepubl.

²⁴ S. Gurgul, *Prawo...*, komentarz do art. 29a.

konsumentów wpłynęło również na obniżenie efektywności oraz sprawności działania syndyków. Należy mieć ponadto na uwadze, iż sama specyfika postępowania – w odróżnieniu od upadłości przedsiębiorcy – pozwala przyjąć, iż to właśnie konsumenci winni być traktowani priorytetowo. Trzeba przy tym zaznaczyć, że braki kadrowe instytucji państwowych nie mogą być podstawą do naruszenia praw upadłych konsumentów.

Podsumowanie

Po początkowych niepowodzeniach legislacyjnych, od 2015 r. liczba upadłości konsumenckich wzrosła na tyle, że można mówić o sukcesie wprowadzonych zmian.

Modyfikacje w zakresie upadłości konsumenckiej, wprowadzone w przepisach p.r., mają istotny charakter. Zmienia się sytuacja byłych przedsiębiorców i byłych wspólników spółek osobowych w okresie roku od zaprzestania prowadzenia działalności gospodarczej. Osoby te uzyskują możliwość ogłoszenia upadłości i ewentualnego oddłużenia na zasadach przewidzianych dla upadłości konsumenckiej. Tym samym upadłość konsumencka stała się uniwersalnym postępowaniem przeznaczonym dla wszystkich osób fizycznych, które nie prowadzą działalności gospodarczej²⁵.

Podkreślenia wymaga fakt, iż – pomimo podnoszonych głosów na temat niesprawiedliwości społecznej wywołanej możliwością umorzenia zobowiązań upadłego bez zastosowania poważniejszych retorsji (np. przy braku majątku) – instytucja upadłości konsumenckiej co do zasady prawidłowo spełnia swoją rolę. Przy dalszych kosmetycznych zmianach legislacyjnych (dotyczących rozwiązań np. w zakresie braku zgłoszeń wierzytelności) będzie to instytucja jeszcze bardziej spójna.

Zwieńczeniem prac nad prawem upadłościowym w ogólności ma być Centralny Rejestr Restrukturyzacji i Upadłości, który – zgodnie z założeniami – od 2018 r. ma znacznie usprawnić postępowanie upadłościowe.

MATEUSZ MEDYŃSKI

radca prawny, Zimmerman i Wspólnicy sp. k.

KONRAD FORYSIAK

radca prawny, Zimmerman i Wspólnicy sp. k.

*kancelaria specjalizuje się
w prawie upadłościowym i naprawczym*

²⁵ M. Geronim, *Upadłość...*